

Oh be szép volt, a mit láttam!
 Tiszta éj volt, csillagos, —
 S az örömnék mámorában
 Szívem ébren álmodoz...

A virágok illatával
 Telve volt az enyhe lég
 S éltető, lágy harmatával
 Áldást hullatott az ég.

S én vidáman énekeltem
 Tiszta és szent dalomat:
 Örményország énekemben
 Büszke, nagy volt és szabad.

Rudnyánszky Gyula.

Gorove István.

Antik erény a hazáért élni, s nemesebb erőinket annak szolgálatában érvényesíteni. Nemesebb szivek, magasan szárnyaló elmék tulajdona, a közdolgokat magunkévá tenni, s a közjó érdekében feláldozni ifjúságot, munkaerőt s azzal hunyni el, hogy a mit tehetünk díj nélkül — megtevéők. S nincs semmi, ami korunk hanyatló irányát jobban jellemezné, mint azon szomorú tény, hogy még oly nemes célok és ideálok is konventionális értékekre estek alá és az, hogy államférfiaink a kicsinyeskedés harczában járják le magukat, elvesztvén a közdolgok küzdelmének szeretetét s a becsületes siker kilátásának bizalmát.

Minő magas piedestal csak az, honnan egy Eötvös József philosophiai lángelméje a status ügyeit szemléli, s a vajudó nagy eszmék kibontakozását keresi; minő statusférfiúi bölcseség, melylyel még oly kedvencz eszméket is valódi értékekre redukál! Férfiú és bölcs; hazafi és tudós, ki sem az igazság keresésében el nem fáradott, sem a becsületes célok végső diadalában nem kételkedett. Nem a pillanatnyi siker gladiatora, hanem a nagy jövő terhét vállain hordó Atlasz! — Hajh, mert ő és társai, a Kossuthok, Dessewffyek, Deákok, Szécsenyiek nem pusztán munkálkodó individuumok valának, hanem egy egész gigási generatio, mely magas ideálok, nemes eszmék szeretetén táplálkozott, melynek szemlélete a római és görög világ bölcs senatusára emlékeztet. S bár nincsen kor, mely a maga embereit életre ne hívna, azok vesztén méltó a keserv, mert nem oly férfiak valának, kik garasos viaszgyertyával keresik baktatva a járható utat, hanem Prometheusok, kik lobogó fáklyával világíták meg az esélyek homályait.

E felfelé törekvő nagyok iskolájából származott Gorove István is, kinek nevét e sorok homlokára tettük, s kinek

emlékezetét kegyeletes kezckkel olvasóink előtt felújítani szándékozunk.

Gattajai Gorove István született Pesten 1819-ben. Alsó iskoláit Szolnokon és Gyöngyösön járta ki, míg a pesti egyetemen a jogot és philosophiát végezte; oly atya mellett, mint Gorove László, csak természetes, hogy a fiú széles alapokon nyugvó műveltséget szerzett, s a köteles tudomány-szakokon kívül, főleg a társadalmi tudományokkal, közgazdasággal, börtönügygyel, majd a közlekedés és vasúti ügygyel s irodalommal is foglalkozott. Már mint fiatal ember az egyetemen kört alakított irodalmi és hazafias czélok buzgó művelésére, maga is a körnek élénk dolgozója lévén.

E korszakbeli munkásságát helyesen jellemzi egyik életirója az Akadémiában tartott emlékbeszédében: »Alig volt husz esztendő, midőn az irodalomban először lépett fel egy uti napló kivonataival, nem üres ábránddal, de részletes tervezetével a hazai vasúthálózat megteremtésének.

Korát meghaladó komolyság és érettség jelzik e dolgozatokat. Kamatbiztosítási rendszert, sőt kamatbiztosítási tartalék-alapot ajánl, melyek közgazdasági viszonyaink között, fejletlen forgalmunk és a tőke hiányai mellett kétségkívül fejlődési fokot képeznek.»

Talentumának s államférfiúi belátásának éppen a vasútügy terén kifejtett eszméi szolgálatják a fokmérőjét, ha meggondoljuk, miszerint naplójával akkor sürgeti a közgazdasági, forgalmi reformokat, s közte a vasutat, amikor Deák Ferencz, a már nagy tekintélyre emelkedett követ, a vasút-sürgetőkkel emigy günyölődik :

»Hanem én azt hiszem tek. Kk. és Rk., hogy a Debreczen és Pest közötti vasútvonalra nézve alig van valaki a rendek között, aki velem együtt, tekintve a vasútnak más országbeli történetét, s hazánk ezen alsó részének statisztikai és geographiai helyzetét — álomnak ne tartaná, hogy itt valaha vasút létezhessen; ha pedig mégis találkozónék olyan, aki azt hiszi, nem bánom aludja tovább édes álmát. Sőt adja Isten, hogy az én éberségem legyen álom, aki azt nem hiszem; az ő álma pedig valósuljon.»

A negyvenes évek elején Gorove István nagy útat tett a külföldön s azon útjában nemcsak eszméi- és törekvéseinek szerzett gyakorlati háttérrel a tanulmányozás és megfigyelés által, hanem a külföld nagy politikai férfiaival is személyes ismeretségbe és összeköttetésbe lépett. Itt ismerte meg Mittermayert, Aragot, O. Connelt, Thierst s másokat; de külföldön tanulta ismerni gróf Andrassy Gyulát, ki később Európa közdolgainak oly nagylátkörű intézője lett, s mint magyar felelős miniszterelnök Gorovét társminiszternek is választja.

A külföldről hazatérve a »Nyugot«-ban adta ki észleleteit. »Subjektív mű, de a melegség és őszinte lelkesedés, mely a »Nyugot« minden fejezetén átérzik, éppen oly vonzóvá teszi Gorove művét, mint a mennyire jellemzik egyéniségét. Minden ízében liberális és minden ízében áthatva a legmagasztosabb hazafiságtól, egy szép és fogékony lélek naplójegyzetei s önkénytelen programja, minden vonásában egy és ugyanaz.»

»Hazajött a nagyreményű ifjú — folytatja életirója — s az itthon látottak inkább apasztották, semmint emelték a közpálya iránti hajlamát. Résztvett a megyei életben, s vezetésében a megyei reformpártnak, mely az azóta sem feledett Vukovits Sebő körül csoportosult; követjelöltje is volt annak, de megbukott. Üres óráit azonban irodalmi tanulmányoknak s a társadalmi élet gyönyöreinek szentelé. A művészetek felé, melyeknek oly lelkes művelője volt, fordult. Tanulmányai közt van Kisfaludy Sándorról, a német színműirodalomról, az építészeti stýlról és közgazdasági politika folyton előtérbe nyomuló kérdéseiről nem egy. Ugy látszik, az újabban előtérbe kerülő áramlat, — bár összhangzott ohajaival — titkos aggodalmakat támasztott lelkében, s Széchenyi ferde helyzete az elfogult közvéleménnyel szemben, nem volt teljesen megnyugtató prognostikon ő reá nézve sem.

A személyes viszonyok zivatarai kellettek hozzá, hogy egy nagyobb szabású actioban részt vegyen. E zivatarok nem késtek. Kiméletlen kézzel szertedulta a rideg valóság rózsafüzérét, melyhez kötötte egyéni boldogságát, s az elveszett kép helyére, — mely képnek helyet foglalni minden nemesen érző szivben joga van — ő odatette egész szívének oltárára a hazának képét. Szomorú vigasztalás az egyénnek, de a közpálya sokkal gyakrabban építi tönkrezúzott egyéni örömök romjaiból a közérdek csarnokait, mint gondolnók. Szeretni egy ifjú, művelt és nemes szív egész melegével, a közvetlenség mámorító erejével, és szeretetni: és mindemellett tudni a boldogság teljes lehetetlenségét a társadalmi korlátok békői miatt; élvezni a pillanatok mámorát és megfizetni egy egész életen át: az egy nagy, nehéz fátum. E napok történetéből szaggatott lapok maradtak fenn, de e szaggatott lapokon egy emelkedett lélek fájdalmai, egy pozdorjává szaggatott remény keserű emlékjelei vannak felállítva.

E fordulat keservei megölték nála az egyént: csak a hazafi maradt; a hazafi, aki minden más felett szereti a hazát, kinek egész élete azé lett, ki szívének egész melegét, érzelmeinek egész tárházát oda viszi annak oltárára.«
 És ez az, mi Gorove léleknagyságának egész képét élénk

tárja. Ez, ami azon férfiú életének szemléletében a megbámulandó és csodás! Kis lelkek elbuknak szívök bálványának elvesztésén, vagy ferde irányra nevelik szenvedelmeket, míg a nagyok, az erős lelkűek: a nemes kötelmek férfias teljesítésében keresnek vigaszt és azon felemelő tudatban, hogy az élet nem az élvezetekre, de tiszteink jó és hű teljesítésére rendeltetett. Ő honfiú volt a magán ember fájdalomainak gyarlóságai és philosoph az abstractio aberratiói nélkül.

Ez volt nagy általánosságokban Gorove, kit tanulmányai, multja, karaktere és a személyes baráti összeköttetés jogánál fogva gróf Andrassy Gyula, a második parlamenti miniszteriumban a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi tárcza képviselőjére meghívott, a melyet három év multán a közlekedési tárczával cserélt fel.

Ezen kormánynak terhes köteleességek jutottak osztályrészül. Feladatok, melyeknek megoldása volt felemelendő Magyarországot a modern európai nemzetek színvonalára; megalkotása a parlamentarizmus lét-feltételeinek, elsimítása felfelé a nemzet iránti bizalmatlanságnak, lefelé a nemzetiségi széthúzásnak. Nemzetünk százados jogainak érvényesítése, tappintatos engedékenység, s egy parlagon fekvő, széthúzó társadalom nyomorúságainak hegyesztése a legsürgetőbb köteleesség! Mindezen teendőkhöz élénk részt vett Gorove; s azontúl az alkotás munkájában sem pihent. A kereskedelmi és iparkamarák, az iparszabadság, a posta, a távirat megteremtése és a lótenyésztés terén kizárólag övé az érdem oroszánrésze.

Ezek jellemezték miniszteri működését, s azon ernyedetlen törekvés, hogy a tiszta demokrativ-liberalis irány minden alkotásban megóvassék. S nincs a magyar liberalizmusnak Gorovéhoz hasonló alakja de csak egy sem, sem merevségben, sem következetes kitartásban. Sem jó, sem balszerencse el nem tántorítja attól. Végig ment a magyar függetlenségi harcz tüzkeresztjén, végig annyi más jelessel a hontalanság és az elnyomatás tisztító tüzén, de mindig egy és ugyanaz maradt.

Egyszóval honfi vala a szó legnemesebb értelmében, hazafi — demagogia nélkül, alkotó erő romboló hajlamok

nélkül. Tiszta volt és nemes, igazságos és irigykedés nélkül való, kinek öröme tellett a valódi tehetségek istápolásában. Ő volt azon politikus és államférfiú, kiről Deák azon jellemző nyilatkozatot tevő: »Gorove más mocskot a szivar hamvánál magán meg nem tűrt soha!«

Ilyen vala ő nagyjában és egészében. Férfi a szó magasztos jelentésében; hazafi a szív minden dobbanásával és szabadelvű reformer minden áramlat között. Egy azok közül, kiknek neve egy egész program, tiszta, világos, és félre nem magyarázható.

Egy nemesen kezdett, dicsőségen végig küzdött, s megnyugvással befejezett élet. Élet, melyet beragyog a tiszta honszeretet szivárványos derűje; amit besugároz a nemesen teljesített kötelességek dicsköre, s melyet betetőz a jövőben megbízó honfiúi szív megnyugvása!!

Szép és nemes lét, nemes elmulással.

Zivataros és küzdelmes ifjú pálya, mely kezdődik Magyarország politikai újjászületésének bölcsőjénél, s lehúny a parlamentaris kormányzat békés révpartjánál. A tudat, hogy a hazának sorsa immár a nemzet kezében van, s Isten segedelme mellett oly jó kezekben is van: vala Gorove pályájának koszorúja, amit a jók és nemesek azon tudattal tettek fejfájára, hogy azt szívével, eszével, tetteivel méltán kiérdemelé!

Mi pedig szintén örmény születésű magyar honfiak, vegyük a Gorove pályafutását és tetteit példaképpen, hogy úgy teljesítsük — kicsiny és nagy egyaránt — mint ő honfiúi és társadalmi kötelességeinket.

Dr. Kábdebó Ferencz
fogarasi kir. közjegyző.

Örmények a keletrómai császárság trónján.

II.

byzanci császári trónnak örököse, Konstantin, kit a történet »Biborban született«-nek nevez, s a kinek kora eseményeiről írott munkája a magyar történet egyik becses kútfejét képezi, alig volt hét éves, midőn atyját elvesztette. Nagybátyja, a kormányzó, elhalt, mielőtt megvalósíthatta volna azt a gonosz szándokát, hogy a gyermek trónörököst képtelenné tevén az uralkodásra, egyik méltatlan kegyenczének kezeibe játsza át a főhatalmat. Hétagú kormánytanács lőn az özvegy császárné, Zoe mellé helyezve, de e tanács tagjai csak saját önző érdekeiknek és szenvedélyeiknek éltek s egymást üldözve, vajmi keveset gondoltak a birodalom ügyeivel. A bolgárok elleni szerencsétlen hadviselés megérlelte végre a közhangulatot a dolgok új rendjének elfogadására.

A tengeri haderő fővezére, az örmény Romanos Lekapenos élén a hajóhadnak, mely egész lelkesedéssel ragaszkodott hozzá, a Duna torkolatától Konstantinápoly kikötőjébe evezett. Ugy fogadta a nép, mint szabadítóját. Főparancsnokává lett a testőrségnek s az idegen csapatoknak is; eljegyezte ritka szépségű leányát, Helenát az ifjú Konstantinnal, minek folytán »Basileopator« (»a császár atyja«) névvel ruházták fel, kolostorba száműzte az özvegy anya-császárnét s a 820-ik évnek decz. 17-én fejére tette a koronát.

A következő évek sorain alig van többé szó névleges társáról az uralkodásban, az ifjú Konstantinról. Egészen az irodalomnak és művészeteknek élvén, kész örömet átengedte a hatalom teljes élvezetét apósának s Romanos Lecapenos fiainak, a kik eléggé igénybe voltak véve a Konstantin kiszabadításának örve alatt ismételve kitört lázadásoknak elfojtása által. E mozgalmak daczára nem követte Lacapenos annyi elődjének péld nemáját, fosztotta meg se szabadságától, se életétől azt, a kinek nevében ellenségei az elégtelenséget szitották, Konstantint. Szelid, vallásos érzülete tiszteletben tartá az eskü szentségét, az ifjú ártat-

lanságát, szülőinek emlékét s a népek ragaszkodását. Látta, hogy Konstantin, kinek a könyvek és zene, a toll és ecset képezték fő gyönyörűségét, nem veszélyes az ő császári hatalmára nézve, s nem is háborúta őt csendes elvonultságában.

Nem a tudománykedvelő ifjúnak cselszövényei idézték elő Romanos Lecapenos bukását, hanem önnön fiainak bűnös merénylete. Összeesküdtek saját atyjuk ellen s egy téli napnak déli órájában, midőn az idegenek rendszerint elszokták hagyni a császári palotát, fegyveres bérenczekkel atyjukra törtek, barátcsuhába öltöztették őt s mint foglyot a Fekete-tengernek egy félreeső, szerzetesek által lakott kis szigetére szállították (944), a hol még ötöd-fél évig élt.

Az esemény hírére felkelés tört ki a főváros utczáin. De a nép csakis Konstantin életéért aggódott s Lecapenos fiainak mihamar tapasztalniok kellett, hogy gonosz tettök csakis versenytársuknak szolgál javára. Növéruk, Helena, megtudta, hogy egy lakoma alkalmával meg akarják gyilkoltatni férjét. Konstantin hívei megelőzték a terv megvalósítását, elfogták a két bitorlót s ugyanarra a szigetre vitték, a melyet csak nemrég ők tettek atyjuk számkivetésének színhelyévé. Az ősz apa fájdalmas mosolylyal ajkain jött eléjük s miután szemükre hányta balgaságukat s hálátlanságukat, megosztotta a kolostor új lakóival egyszerű eledelét. Konstantinápoly népe ezalatt általános örömujjongással üdvözölte a trónon Biborban született Konstantint, a császári történetirót.

Egy negyedszázaddal később ismét egy örmény származású hadvezér, Zimisches János teszi fejére a császári koronát. Nikephorus Phokas császárnak fiatal, de romlott lelkű neje, Theophania juttatja hozzá, szerelmét s a hatalmat ajánlván fel neki a császár meggyilkolásának fejében. Nehány vakmerő társával, egy sötét deczemberi éjjelen átkelt Zimisches a Bosporuson, kikötött a palota lépcsőinél s egész csöndben felkapaszkodott társaival együtt a kötélhágcsón, melyet a császárné udvarhölgyei dobtak le. Medvebőrön, a földön aludva találták Nikephorust; harmincz törvillogott szemei előtt, midőn a belépők előidézte zaj felébresztette. Gúnynyal s kegyetlenséggel tetézték a szeren-

csétlen uralkodó szenvedéseit, majd levágott fejét megmutatták az összegyűlt népnek, mely azonnal elismerte Kelet urának a császárné kedvesét.

Megkoronáztatásának napján Polyeuktos patriarkha feltartoztatá őt a templom küszöbén, lángoló szavakkal beszélt lelkiismeretéhez s a bűnbánat jeleként azt követelte, hogy váljék meg még sokkal bűnösebb társnejától. Ebben a kivánságban korántsem ütközött meg az új császár; belátta, hogy nem ajándékozhat meg bizalmával egy oly asszonyt, ki annyiszor megszegte már legszentebb kötelességeit, s Theophania keserű csalódással s tehetetlen dühvel lelkében egy örményországi kolostorban volt kénytelen megvonni magát.

Ez a számkivetés s Zimiscesnek megnyerő tulajdonságai s erényei csakhamar népszerűvé teszik őt alattvalói előtt. Kis termetű, de óriási erejű férfiú volt, bátor katona, jeles hadvezér s ügyes kormányzó, e mellett szelid és bőkezű. Mindjárt trónraléptekor magán vagyónának felét a főváros környékén élő szegény parasztoknak ajándékozta, a másik felével kórházat állíttatott bélpoklósok számára. Aztán egész figyelmét és tevékenységét a birodalom külügyeinek szentelélé. Szükség is volt rá, hogy erélyes kezek intézzék ezen ügyeket, mert az oroszok ellenállhatlan erővel hatoltak keresztül a Balkán hegyein, megszállották Philippopolist, lekasabolva lakói közül husz ezeret, s már-már azon reményben ringatták magukat, a mely manapság, kilencszáz évvel később is törekvéseik fő célját képezi, hogy Konstantinápolyt is hatalmukba ejthetik.

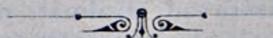
A 971-ik évnek tavaszán szállott ellenük táborba Zimisces János császár. Háromszáz nagy s számos kisebb hajóból álló flottát küldött a Duna torkolatához, hogy fenyegetse az oroszok visszavonulási útját; a szárazföldi haderővel maga személyesen kelt át a Balkánnak legkeletibb szorosán s Preslav falai alatt fényes diadalt aratott. Majd Silistriánál szárazon és vizen egészen körülzárta Svetoslav orosz nagyherceget, a ki meghiusult kirohánási kísérletek után végre is kénytelen volt békealkudozásokat kezdeni. Svetoslav szabadon térhetett vissza hazájába, a Duna lett ismét északi határává a keletrómai bi-

rodalomnak s görög tartományyá a dunai Bulgaria, melynek koronáját, mint legbecsesebb hadi zsákmányt Konstantinápolyban, szent Zsófia templomában helyezte el Zimisces császár.

Nem kevésbé szerencsés volt az arabok ellen Syriában. A byzanci fegyverek diadalai s Antiochia elfoglalása által megdöbbsentve, szövetséget kötöttek ellene a muszulman fejedelmek. De épen akkor, midőn a császár Silistriát körülzárolva tartá, legyőzte e szövetséges haderőt is egyik vezére, Nikolaos. 974-ben és 975-ben maga a császár intézett fényes hadmeneteket Mesopotamiába és Syriába. Nemcsak különösen szent ereklyékből álló gazdag zsákmányhoz jutott, hanem Amidat, Martyropolist, Nisibist, Apameat, Edessát és Berytost is visszaszerezte a keletrómai birodalom számára. Az oroszok és arabok feletti nagy diadalaival méltán kiérdemelte »a birodalom megmentőjé«-nek s »a Kelet legyőzőjé«-nek kettős czímét.

Nem soká élvezhette e győzelmek gyümölcseit. Viszszatérő útjában a hadseregtől Konstantinápolyba, mérget adatott be neki egyik ügynöke által Basilios, az államtanács elnöke, kit a hadviselések által teljesen igénybevett uralkodó az egész polgári kormányzat vezetésével bízott meg. Súlyosan beteg állapotban érkezett vissza székvárosába s a 976-ik év január havának 10-én, alig ötvenegy éves korában behunyta szemét a keletrómai birodalom egyik legvitézesebb uralkodója Zimisces János, az utolsó öröme Byzancz császári trónján.

Dr. Molnár Antal.

Aiwasowszky tengerképei.

— Eredeti levél Berlinből. —

A hírneves örmény festőnek Aiwasowszkynek tengerképei európai körútjukban mindenütt kiváló érdeklődés tárgyát képezik. A múlt év őszén — mint folyóiratunk olvasói annak idején értesültek — Párisban volt harmicz képe kiállitva, mely alkalommal a köztársaság el-

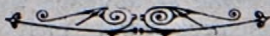
nöke elismerése jeléül a becsület-renddel tüntette ki. Körülbelől ezen időben Berlin egyik műkiállításának — Ed. Schulte, Unter-den-Linden 4. a — nagy feltűnést keltő részét szintén Aiwasowszky képei alkották. Ki volt állítva egy nagyobb szabású kép »Katastropha a tengeren« (1889) címmel, s hét kisebb kép, melyeknek címeit a következőkben adjuk: »Biscaya partjain« (1885) — »Cannes-nél« — »Bosporus« (1889) — »Aiou Dagh-fok« (Krim, 1889) — »Gokhtebel« — »Köd a tengeren« és »Szélvész a Fekete-tengeren.« Ezen, jórészt egészen újabb keletű képek fényes tanuságot tesznek, a késő éveinek daczára még mindig fáradhatatlan munkásságot kifejtő Aiwasowszky művészetéről.

Aiwasowszky képeinek egy része a Fekete-tenger partvidékeiről van véve, köztük több szülőföldjéről, a Krim félszigetről, melynek délkeleti részén fekvő Theodosiában született. Nagy számú európai utazásai alkalmával felkereste az Atlanti-oceán, különösen a Földközi-tenger legszebb partvidékeit, ezen tanulmány-útak gyönyörű emlékei közt találjuk: »Napfelkelte Velenczében« — »Konstantinápoly a holdfénynél« stb. híres festményeit. Képeinek e két osztályához sorakoznak végül ideális tájképei, melyekben a tengert a természeti erőkhöz való legkülönbözőbb vonatkozásaiban állítja élénk, s melyek a kompozíció eredetisége, valamint a művészi feldolgozás tekintetében kiváló alkotásait képezik.

Képei nagy részének legszembeötlőbb s kivétel nélkül közös, ugyyszólva domináló jellemvonását a tájnak élénk megvilágítása képezi; mely egyrészt a tengervíz alapszínének visszaadására ad alkalmat, másrészt a légperspectiva szabályainak alkalmazására gazdag teret nyújt. E két tényező a mesteri ecsetkezelés által kellő összhangba hozva, eredményezi azon gyönyörű koloritot: melyet Aiwasowszky festményében találunk, s mely őt, mint speciálistát a modern elsőrendű művészek sorába emelte. Aiwasowszky bár túlnyomó részben a nyugodt hullám-mozgást szereti ábrázolni; de a háborgó tengert sem hagyja figyelmen kívül. A hullámok csoportosítását az egyöntetűség legcsekélyebb nyoma nélkül bámulatos könnyedséggel eszközöli.

A kiállított művek közül a főbbeknek tartalmát röviden ismertetjük. »Szélvész a Fekete-tengeren« a víz felületnek nagyobb-fokú hullámzását tünteti elő a vihar elől menekülő hajókkal. »Katastropha a tengeren« tárgyát maga a cím szolgáltatja. Az oczeán hatalmas hullámaiban már-már elmerülő vitorlášhajó képezi a festmény középpontját, az előtér jobb oldalán menekülökkel megrakott dereglye és a vízbe sodort egyik árbocz látható hozzá kapaszkodó hajótöröttekkel. Aiwasowszkynek e műve — az egyenlőtlen erővel vívott küzdelem természet-hű ábrázolása által — a szemlélőre maradandó benyomást gyakorol. Különösen sikerült e képen a vihar által korbácsolt, tajtékozó hullámok rajza és azok színezése. Kolorit tekintetében szintén kiváló kép »Cannes-nél«. A nap-sugarak által élénken megvilágított zöldes hullámok, a távol kékjébe eső helység és az ennek háttérét képező lilás hegyek, a színeknek leggyönyörűbb harmóniáját tárják a szemlélő elé. Hasonló genreben van készítve »Bosporus«, melynél az előtérben a kikötő-hajók áruinak partra szállítása van feltüntetve, átellenben van maga a szoros gyönyörűen megvilágított palota-soraival, melyek lábáinál a kikötőben horgonyzó hajók valóságos vitorla erdeje látható. »Aiou Dagh fok«-nál a leáldozó nap utolsó sugarai megáryozzák a csendesen hullámzó tengert, az előtérben sziklás partnál kikötött hajó s mellette lebegő kis csolnak. Végül »Köd a tengeren« című festményénél a tengert borító sűrű köd a nap ráeső fényében (midőn t. i. a szemlélő a nap és az ábrázolt tárgy között áll) van feltüntetve. Ilyen esetben a visszavert sugarak a ködnek erős megvilágítását eszközlik. Aiwasowszky e fizikai tünemény ábrázolásánál nagy virtuozitást fejt ki, midőn a visszavert sugarakat oly természet-hűen festi, hogy azok a néző szemében a fénynek érzetét keltik; elősegíti a csalodást azáltal is, hogy még az előtérben lévő hajót is csak körvonalai-ban teszi láthatóvá. A tenger felületét az ezüstszürke szín uralja. A háttérben levő hajók a tengerrel együtt elmosódnak.

Papp Mózes.

A beköltözés történetéhez. *)

Körülbelől 250 évvel ezelőtt költöztek át a szakadár-eretnek örmények Armeniából Moldvába... Mivel itt mindig saját püspökük volt, egyházmegyét alapítottak. És Moldva fejedelmével s főrendeivel (bojáraival?) kötött egyezmény után, meghatározott feltételek mellett Moldva hét városa ¹⁾ fogadta be őket; mely városokat hiresekké tették templomaikkal, klastromaikkal, házaikkal — és gazdagokká mesterségeikkel, gyártmányaikkal és az általok üzött kereskedéssel.

E nemzetet Nagy Konstantin idejében Szt-Gergely térítette meg, ki az örményektől »Világosító«-nak, Surlus történetírótól »Nagy«-nak nevezetik; ez volt az örmények első patriarkhája. Szt-Gergely világosította meg Tiridátes örmény királyt és ennek királyságát a hit világával és létrehozta Szilveszter római pápa, meg az örmény nemzet között az egyesülés és alárendeltség frigyét. De később az otomán Porta uralkodóitól meghódíttatván vallásukat elveszítették és szakadár-eretnekké lettek az örmények.

1668-ban, midőn Hencul, Duca: Moldva fejedelme ellen pártot ütött, kellemetlen zavarok keletkeztek a szomszéd Moldvában. E sok bajt okozó zavarok a következő évben sem szüntek meg, mert ekkor vonult a török sereg, Podolia Kameniecz nevű városának ostromlása végett a magához csatolt adófizető tartományok (Transalpina, Erdély, Bosnia stb.) segélycsapataival együtt Közép-Moldván keresztül. ²⁾

*) Van Gyulafehérvártt a nagy-szeminárium könyvtárában (alsónak is nevezetik, mert a felső 'Battyáni-könyvtár' név alatt ismeretes) L. 5. IV. 22 alatt egy kézirat (könyv), mely a következő címet viseli: »Syllogimaea Transylvanae Ecclesiae, per historiophilum anagnoston R. B. S. J.« Bzenszki Rudolf jezsuita ezen becses munkájának, mely 1699-ben íratott, tizenhetedik fejezetét (»Caput decimum septimum. De Armenis e Moldavia in Transylvaniam migrantibus«) képezi az itt közlött érdekes dolgozat. Bzenszki egykorú író. Szerk.

¹⁾ E városok a következők: Foksán, Tekucs, Bêrlád, Hokná, Román, Jássi, Botusán.

²⁾ Délszokról jött a török és Moldova hosszában éjszak felé huzódott, hogy elérje Kameniecz várát, mely e tartomány fölött

Ezért az örmény egyházmegye félelemtől üzetve hét moldvai városaiból a hegyekre vonult és ott lappangott a második és harmadik évben is, míg végre abban állapodott meg, hogy Erdélybe menekül.

Az örmények — kik előbb a Székelyföldre futottak — legnagyobb része Gyergyószék¹⁾ Szt-Miklós falujában, a kisebb rész Csikszék Szépviz falujában, a legkisebb rész pedig Minász nevű püspökével, a papsággal, tisztviselőkkel és a néppel Erdély határvároskájában: a kellemes Beszterczen telepedett le. Megengedték ugyan nekik, hogy lakást pénzért vásárolhassanak maguknak, de valamint a templom-építést, úgy a vallás nyilvános gyakorlását eltiltották. Eltűrték, hogy egész Erdélyben kereskedést folytathassanak, de a királyi adót szigorúan behajtották az örményektől. Az összes erdélyi örmények feje egy kebelbeli bíró volt, a ki ép oly hatalommal birt, mint Armeniában a nemzeti bíró, de mégis alá volt rendelve a székely főkirálybíráknak.

Az aggodó örmények, hogy Erdélyben vallási gyakorlatokat tarthassanak, megkérték az erdélyi róm. kath. egyház főtisztelendő püspökhelyettesét, hogy engedjen nekik egy kápolnát Gyergyó-Szt-Miklóson és egyet Csik-Szépvizen, a hol istentiszteletet tarthassanak. Előhivattak valamint a magyar, úgy az örmény plebánosok és segédpapok és ezek előtt vizsgálat alá vétetett az örmények vallása. És itt az örmények bebizonyították, hogy a római kath. anyaszentegyházzal egyesülve vannak és ígérték, hogy ebből a kötelékből soha sem fognak kilépni. A kötött szerződés értelmében tehát két kápolna engedtetett át az örményeknek szent használatra.

Lappangott ugyan kebelükben még elég eretnek tévely, de nem volt senki, ki őket elárulta volna. 1684-ben azonban visszatért Rómából Virzireshy Oxendius, ki a mold-

fekszik. Mihelyt meghallották a délen lakó „foksáni” örmények, hogy közeleg a barbar török, odahagyván házaikat fölfelé menekültek és magukhoz véve nemzetfeleiket is, kiknek városai szintén a pusztító sereg útjába estek, — az ellenség elől a nyugaton fekvő erdélyi havasok közé menekültek. Szerk.

¹⁾ A székelyföndön a megyéket ezelőtt „szék”-eknek nevezték (p. Háromszék.)

vai örmény egyházmegyében született és kis korában ő is e tévtanokra oktattatott, míg végre oda hagyván szüleit, — Rómába ment, a hol 1670-től kezdve 14 évig tanult a Collegium Urbanumban (Propaganda). Itt a tévelygésről lemondván a szentszék palotájában pappá szenteltetett, ki aztán a Propaganda előljáróitól: a bibornokok szent congregatiojától, mint apostoli hítküldér (Missionarius apostolicus) az erdélyi örmény egyházmegyébe küldetett.

Ki képes megmondani, hogy négy év lefolyása alatt mennyit küzdött a Rómából visszatért Oxendius hittérítő ellen az örmények szakadár-eretnek püspöke Minász a clerussal, és az egyházmegyéjéhez tartozókkal egyetemben? Sőt maguk az országrendek is nem egyszer idézték meg Oxendius hol titokban, hol nyilvánosan, mint az országos rend és vallások zavaróját. És apostoli működéséért — mint maga a hittérítő vallja — életveszélyben is forgott. De a jó és nagy Isten úgy intézte a dolgot, hogy az 'apostoli hítküldér' Oxendius maga nemcsak minden ellenkezést, vizályt elsimitott, hanem rábirta Minász püspököt is, hogy menjen el vele együtt Lembergbe, a hol Ő Eminentiaja Pallavicini bibornok, Vártán érsek, ennek administratora és suffraganeus püspöke előtt a hitvallást letette. Minász a tévelytől megszabadulván visszatért Erdélybe, azután megbetegedett és lelkét visszaadta Istenének, Teremtőjének.

Ezután clerusa ugy, mint egyházmegyéjének népe is közös akarattal óhajtotta azt, hogy a róm. kath. anyaszentegyházzal egyesüljenek; ezért az örmények főpapjukat, tisztelendő Illés (Elias) atyát nyolczadmagával elküldték a nuntiaturához Lembergbe, a hol Pallavicini utóda: Cantelmus bibornok, ki mint apostoli nuntius akkor Varsóban a lengyel király mellett volt, — meghagyásából a lebergi ¹⁾ érsek: nagyméltóságú Hunánián Vártán úr és továbbá az apostoli missziók prefektje, főtisztelendő Bonesana Ferencz atya és ennek helyettese: Accersius Maria Sebestyén apostoli biztos előtt, az egész ²⁾ egyházmegye nevében letették az egyesülés és pápai engedelmesség esküjét.

¹⁾ örmény kath.

²⁾ erdélyi örmény

Miután mindnyájan felszabadultak a tévely kötelékeitől, ugyanezen nuntiatura útján szent atyánkhoz XI. Incze pápához áldást esdő levelet intéztek. Végre, hogy az egyesülés szilárdúl megtartassék, kérték a Szentszékét, hogy szentelje fel püspökükké Virzireszky Oxendius híttérítőt; a mi meg is történt.

Ezen időtől fogva az örmények Beszterczen kívül, mely városban lakott nevezett Oxendius püspök is, városokban és különféle falvakban lakoztak, u. m.: Görgény, Petele, Bátos, Felfalu, Gyergyó-Szt-Miklós és Csik-Szépviz.

Latinból:

Páll Bogdán.

Az örökség.

III.

(2)

A medgyesi poros országúton, egy különös alak halad tova. Magas barna férfi, alig élte delén, de arcza legalább is kétszer öregebbnek mutatta. Vonásai hanyattatást, szenvedést árultak el, a míg szemeiben könnyelmű szenvedély tüze csillogott. Bot se volt kezében, valami batyút se vitt magával, és kezeit kopottas nadrágja zsebébe mélyesztve, földre sötött, téveteg tekintettel nézve maga elé haladt előre.

Mondhatnám, hogy az egész ember úgy nézett ki, mint a megtestesült elzüllés, és egész megjelenése azt a benyomást tette, mintha a világon semmi sem érdekelné, semmi se bántaná s mindegy volna neki, ha abban a perczen elmulna minden, mi életét a világhoz köti, s vérét mozgásra hajtja.

De ez csak úgy látszott, mert ha a különös ember megállott útján és körülnézett úgy, mintha azt kérdezné magától, hogy mit is akar most ő, arczát ilyenkor szenvedélyes pír önté el, s szemei baljoslatúlag csillogtak fel.

— Még csak ezt kísértsük meg — mormogá — aztán legyen a mi lesz. S egy nagy sohajtással indult tovább. Ő tudta hová, miért? . . . .

Retezár Marczinak a boltját egy egész vármegye parasztsága ismerte Biharban. A paraszt-boltos, — a hogy portékája után hívták, — gazdag, jámbor örmény ember volt, a kinek holta napjáig egy hajszála se őszült volna meg, ha az Isten egy olyan fiúval nem áldotta volna meg, kinek a születése átok lett az öreg Retezár becsületes nevére, s pusztulás a vagyona. A fiú kis korától került az apja boltját, s gyerekes természetébe csakhamar belevésődött az a gondolat, hogy ő úrnak született; azért van az apjának pénze, hogy ő ne ugráljon, görnyedjen a pudli mellett, hanem az öreg egyszerű, szorgalmas életét lenézve, hozzádörgölődjék azokhoz, kiknek születése s vagyona hamar kiállították a diplomát a semmittevő élet haszontalanságára.

Az egyedüli fiú áldása korán vált az átok érzésévé az öreg szívében. Egy iskola kerülő úrfi, — kire fejcsóválva nézett már diák korában minden professzora, — hamar tisztán láttatta, hogy jobb lett volna ha az isten-áldás elkerüli a Retezár-ház szerény lakóit, mert ha az öreg Retezár olykor benézett Kolozsvárra, hol a fia már a legemlegettebb lumpja volt a jogászságnak, legfeljebb arra volt jó, hogy amúgy is vérző apai szívét folyton türelemre erősítse, és verejtékkal keresett forintjaiból fizesse fiának adósságait, mit léha könnyelműség, és meglazult erkölcs szereztek, növesztettek minduntalan.

A parasztok jóltevő boltosa, csaknem apja, igyekezett magát azzal a keresztényies érzéssel vigasztalni, hogy az Isten nem fogja talán így jutalmazni az ő becsületes életét, és elhozza az időt arra, hogy a fia lelke megtérüljön a jónak és jó lélekkel szoríthatja már egyszer fiát szívére, mit annyira várt örömtelen életében.

Beh megérdemelte volna, és mennyire jó lett volna ez annak a veszendőnek indult embernek is, mert esze, viruló szép ifjúsága, mindarra látszottak lenni, hogy jelentős szerepet kapjon az élet milliónyi állomásai közül valame-lyiken.

A remény, ha csalóka szédelő is, de sok esetben felbátorít a hívésre. Így volt vele az öreg Retezár is, ki bár nyughatatlan gond közt, de hinni kezdte, hogy az ég majd enged örömet neki is. A jónak a szándékát azonban gyakran kicsúfolja a rossz.

Fiát várta éppen haza, karácsonyra. Maga a fiú írta meg bűnbánó sorokban, hogy más élethez kezd, csak segítse hozzá az apja. Most még van a becsületén egy kis folt, egy csomó adosság, de ha ezt letörli, eltűnik utána egész multja, és apja új embert ölel szívére a szent napon. Szegény öreg, szinte örömtől repeső szívvel irt vissza neki; annyi idő után először nevezte »Bogdi fiam«-nak, és egy egész kis vagyont zárt a levélbe.

Tisztítsa az meg a fiát minden régi nyügtől. . . . .

Így aztán nyugodtan várta a karácsonyt, és estére, mikorra Bogdi jöttét várta, nagy vendégséget készített a házában. Milyen örvendetes egy szép nap lesz ez.*

Jó embernek sok jó barátja van, és így az öreg Retezár háza estére megtelt vendéggel; férfiúval, asszonynyal, leánynyal. Kit Retezár, kit Mimi az asszony, kit meg Kata a nagy leány hívott össze.

Minden percz siettette az órát, mikor Bogdi be fog lépni, és lesz túlaradó öröm, midőn egyszer csak belépett a vidéki postás-legény, s jámbor köszönéssel, szemében résztvevő bánattal ad át az öreg Retezárnak egy táviratot. (A postamester is hivatalos volt a házhoz, de talán ezt olvasva jobbnak látta otthon maradni.)

— Sietős — mondá a postás — azt mondta a postamester úr.

A vendégek önkénytelenül néztek egymásra, de az öreg Retezár uralkodott előérzetén és nyugodtan egy kis pénzt adva a szolgának, mondá:

— Boldog felviradást, a postamester úrnak.

— Hasonlóképen — tudta alig kimondani a postaszolga, és feltűnő gyorsan sietett ki az ajtón, mintha attól félt volna, a mi most következik.

Szívet facsaró jelenet következett is erre. Az öreg Retezár a mint felbontá a sürgönyt, egy pillantást vetett belé és a másik perczen hanyatt esett le a székről.

A szél érte. Hiába élesztgették; az orvos is hasztalan jött. Vége volt mindennek. Egygyel több lett azoknak a szerencsétleneknek a száma, kiket gyermekük rosszasága ölt meg.

Csak órák múlva jutott eszébe a szép, nagy leánynak a Katának, hogy a sürgönyt elolvassa. Talán jobb lett volna, ha nem is teszi. Nem az ő ártatlan kedélyének való volt azt olvasni, hogy a Bogdi egy úticífra rossz leánynyal már napok óta megszökött, azt se tudják hova, és a sok adósáért, hamis váltóért most körözik országszerte. . . .

A Retezár bátyja, egy tekintélyes kolozsvári öreg ember szánta rá magát e szomorú szerepre, ki aztán — a mikor Bogdi az apja halálának hírére haza került s bajait jól rosszul kiköszörülve az öreg boltot és házat eladva, anyját és testvérét koldussá semmizte ki színlelt javulásával, — akkor magához vette az olyan érdemtelenül sujtott két némbert.

A fiúról egy ideig hallatszott a könnyelműek utálatos hire; majd senki se tudott róla.

Fenn élt Pesten, és egy egész sereg jómadárral sietett nyakára hágni az apja által verejtékkel keresett és anyjától szívtelenül elcsalt vagyonnak. A mint szokott lenni, sülyedt fokról-fokra. Egy napon már a szegények menházába se akarták éjjelre felvenni. Mikor rongyosan dideregve a felügyelő elé állott, ez kiutasította:

— Maga nem ide való!

— De lefizetem a díjamat.

— Menjen és pereljen a rendőrséggel. Az tiltotta ki még ebből az utolsó fedélből is. . . .

— Nem tesz semmit, — sziszegte az elzüllött alak, és egykedvűen lépett ki a kapún a rejtelmes éjszakába. . . .

Most, ott haladt a medgyesi országúton. Hirtelen öszszébb huzta magán rongyos kabátját, és összes szakálltüskével borított arczán simitott egyet.

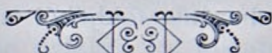
— Mi ez? — mondá félhangosan, — szava van a szélnek is? — Ki beszél itt hozzám?

Talán az anyja hangját hallotta, vagy a szegény Katiét. . . .

Hátha még az öreg Retezár átkát vélte hallani a zúgó szélben?

Egész testében összerázódott. De azért csakhamar tovább indult.

Törös Tivadar.

Az Appaffi kastély emlékövei.

Qsi dicsőségnek összetört maradványait kívánom itt bemutatni. . . . Az egyik kővön a szőlőfürtök, melyek a pánczél és kardból nőttek ki, a hős alaptevőt jelzik: »Me fecit fieri egregius Gregorius Appaffi de Apanagfalwa, Comes Comitatus Dobocensis ac magister Curiae Domini Reverendissimi Fratris Georgii Episcopi Váradensis. ¹⁾ 1552. E kő a nagytánczterem ajtaja felett diszeleg.

A második kő, melyen az oroszlán nyujtja a koronát, Gerendy Erzsébetnek emlékezetét örökíté meg: »Én Appaffy Gergely az én atyámfiának Gerendy Erzsébetnek emlékezetére faragtattam ki eo czimerét erre. Anno 1567.« E kő a kastély hátsó kapuja alatt örökdik.

A régi mészárszék épületén talált feliratos kő III. Károly király czimerét mutatja, a melyet az Appaffi javak kincstári gondnoka: Szendrei János consiliarius akkor emelt, midőn a kastélyt megújította (1729).

A negyedik 1590-ből való kő s a kastély felső folyosóján levő ajtó felirata: »Turris fortissima, ad ipsam currit justus. Nomen Domini et exaltabitur.« ²⁾

¹⁾ Engem szült a derék apanagyfalúsi Appaffy Gergely, Dobokamegye főispánja és a főtisztelendő Frater György váradi püspök főudvarmestere.

²⁾ A legerősebb torony, ehhez fut az igaz. Az Ur neve fel fog magasztaltatni.

A kastély belső udvarán levő lak felirata az 1564-ik évet örökíté meg: »Domum hanc ex Dei Opt. Max. benignitate egregius Dn. Gregorius Appaffi de Apanagfalwa magister Curiae et consiliarius Serenissimi principis Dni. Dni. Joannis Secundi electi Regis Hungariae etc. sump-tibus propriis e solo et a fundamento erigendam aedifi-candamque curavit, anno salutis MDLXIII. ¹⁾»

Ezen öt kő, öt sebe a politikai viszonyoknak: a bel-villongás-, árulás-, nagyzásnak, erőszak- és rút önzésnek. Adja Isten, hogy hazánk földjéből soha se újuljon ki e gyász emlék!

Ávedik Lukács.

Második Ártásesz.

IV.

Tráján a következő évben a parthusok ellen indult; a Tigrisen hajóhídon átkelvén ott — nagy örö-mére — az ügyeket felkavarva találta. A harczias nép között támadt viszályok az állam erejét megmérgezvén képtelenné tették azt, hogy sokáig ellent állhasson; Ctesi-phont is bevette, hol e királynak leányát és arany trónját hatalmába ejtette. ²⁾ A szomorú események leszoriták Chos-roest a további teendők teréről; megfutott, a tartomány meghódolt s Assyria valamint Armenia is adófizetővé vált.

A mit az érintettekre nézve a külirók felhoznak, azok-ból nem lehet teljesen eligazódni; különben is a római adatok Tráján tettei és így Armeniának ez időbeli viszon-tagságos eseményei felett kevés világot árasztanak; amiért a zavart ügyek egyenes szálaít feltalálni nehéz feladat. A

¹⁾ E házat a jó és nagy Isten kegyességéből a derék apa-nagyfalusi Appaffi Gergely főudvarmester és a felséges fejedelem II. János, Magyarország választott királyának consiliáriusa építette alapjaiból, az üdvesség 1564. évében.

²⁾ Vologesest a parthus királyságban követte első szülött fia Pacorus, Decebálnak szövetséges társa; Pacorust második fia Chosroes.

fényoldalt be nem fátyolozni, az árnyoldalt el nem rejteni; nem nagyítani, hanem a valót jelezni: ez szándoka nyugodt őszinteségünknek, midőn másokat nem mellőzve történetiróink munkásságának tisztos nyomait is követjük; az ítézet sem ezt, sem amazt fel nem oldhatja, hallgatással el nem temetheti. A külirók szerint Tiridát után, ki Neró kezéből vette Armenia koronáját, ennek unokája Exedarus lépett a trónra, kinek helyébe a parthus Chosroes, elődjének Pacorusnak fiát, — mások szerint saját fivérét Phártámásirt (örmény szó: kincsvágyó) ültette be. Minden beavatkozás, mely más oldalról jó, alkalmatlan volt Trájánra nézve; ezért a kérdőre vont s gúnyosan felelő Chosroes kérésére Antiochiában az ő testvére Pharsamaspatés nyerte el a koronát.¹⁾

Ezen kitérés után forduljon a figyelem azon már megindult forrongás felé, mely oly váratlanul útját vágja a hódító terjeszkedési vágyainak. Tráján azt hitte, hogy Keleten a gyenge alapon nyugvó épületet megerősítette, holott csak külsőjét fehérítette ki. Antiochiában a hizelgők nyájas sorai gyülekezetében oly nagy földrengés támadt, mely a várossal együtt több tartományt megingatott. A hatalmas lökések a birodalom sorsára nézve baljóslatú hangot vittek a Titus által legyőzött zsidók füleibe. Újra fölláztak; a zavar bámulatos mérvben fejlődött. Eljött tehát a csoportosulás ideje s a tiz évi táborozás alatt elnyelt országok fölébredtek. Tráján hanyatló egészsége miatt Rómába készül; ez alatt Mesopotámia Párthiának meghódolt; ez pedig a feltolt Phartamaspatés királyt elűzte. Armeniában a nemzeti létezés jogosultságának erőre kapott öntu-

¹⁾ Dio. Cassius LXVIII Hist univ, Composée par ordre de Mesdames de France, Tome 7. Vailant, I k. Cantu. 6, k. 176 l. e kérdés bonyodalmaira vonatkozva nem a legteljesebb egyetértésben járnak el. Phartamasirról Chorenei említést sem tesz. Több ehhez hasonló s kiméletlen szigorral bonczolgotott, látszólagos meghasonlás kiegyenlítésére kulcsúl szolgál Chorenei angol fordítóinak nyilatkozata: »Atque equidem ut verum fateamur, cur eos reges noster (Chorensis) omittat, quos alii scriptores commemorant, causam novimus nullam, nisi forte, quum Armenia in plures partes divisa fuerit, provinciarum praefectos pro regibus ii habuerint, coque nomine appellaverint.« L. Mos. Chor. L. 2, c. 51. jegyzetét.

data magának érvényt szerez és így e két ország szabadságának letarolt virágaiból Tráján homlokára tűzött »Armeniacus és parthicus« tiszteleti cím-füzér elsatnyulva szétfoszlik. Betegen érkezik meg Selinusba (Ciliciába), a hol tizenkilencz és egyfél évi uralkodás után életének 63-ik évében Kr. u. 117-ben meghalálozott; hamvait neje Plo-tina arany vederben vitte Rómába.

Hadvezére és Syria helytartója Hadrián, kit utódául neveztetett ki, Antiochiában császárnak üdvözöltetett. Eme spanyolfinak szülőhelye Róma; jelleme pompa és fényhaj-hászat, hiúság, irigység. — Elődjének egész élete hódítás volt; ő azzal nem gondolt, a forrongó kedélyek lecsön-de-sítése végett kész volt terjedelmes engedményekre. Arme-nia-, Mesopotámia- és Afrikába elhelyezett kapzsi hadait visszavonta; a király-választásban Armeniának szabad ke-zet adott; Párthiában a Tráján által trónfosztott Chosroes elfoglalhatta székét. A hagyományos Eufrat jelöltetett ki a birodalom keleti határául, miáltal Tráján törekvéseinek ered-ményei semmivé lettek. — Ezek folytán a szövetség Ar-meniával, melyre nagy szükség volt, megkötetett.

Róma időnkénti szerződésével, melyet az önsorsuk fe-llett teljes szabadsággal határozni akaró két országgal kö-tött, rendesen tűzhányó hegy fölött állott. Alighogy a val-lásukban keserűen meggyalázott zsidóknak Barkokheba alatti lázadása hatszázezer fölkelőnek vérében elfojtatott: Párthiából nyugtalanító hírek kószálnak. Hadrián a szerző-dés szerint Armeniát is fölhevíti, hogy a hadjárat mozga-lom körébe lépjen. Kissé erős dolog volna állítani azt, hogy az újabb viszony a korábbi idegenkedést egész ra-gaszkodássá alakította át, mindazáltal Ártásesz Media ha-táráig haladt. Hadrián a dologgal nem hamarkodott, mert azt hitte, hogy Chosroessel tartandó összejövétel a párthus kitörést meg fogja akadályozni. Ártásesz a rákmenetű tábo-rozás alatt súlyos betegségbe esvén, visszasietett. Midőn az Árász folyamtól délre fekvő Máránt tartományba érke-zett, már a halál révén volt. A tevékeny országnagynak Ábelnek reménye erős szálakkal kapcsolódik Diánához — kinek arany szobrát Magas-Armeniában, az Eufrát mellett

levő Eriza¹⁾ helységben a bálványozás örültsége kiváló tiszteletben részesítette — s biztos kilátásba helyezé a betegnek, hogy az ország védnöke súlyos baját megenyhítendi. A feloszláshoz közel álló király hajlik a sürgető kérésekre. A jó szándékú Ábel Diánát zaklatandó, mohó erőfeszítéssel igyekszik leküzdeni a nagy távolságon kívül a sűrű erdőségek nehézségeit is, hogy feladatának idejekorán megfelelhessen. De a fejedelmileg nemes szív a láz súlya alatt, ragaszkodó sergének környezetében 40 évi uralkodása után megtört Kr. u. 128-ban.

A halálozás hírére az egész nemzet, mint egy ember feljajdult. Minden oldalról tömegesen özönlöttek a temetési ünnepélyre, melynek teljes világításba helyezett rajza azért is tekinthető a valódi tények tükreül, minthogy az író, aki arról oly melegen ír, külföldi²⁾ s a történeteket fürkésző szemmel kisérván, nem győzi magasztalni az érdekes látványúl szolgáló dísz- és kegyeletjeleneteket. — Arany koporsó, bársony mez, arannyal áttört kir. fejdísz; az arany kard is előtérbe volt helyeztetve. A trón körül fiai és rokonai állottak, mellettök az udvari szolgálati személyzetnek osztályai; a főcsaládok fejei és satrapák fölfegyverkezett hadaik- és kibontott lobogóikkal tisztelettel állják körül a gyászravatalt. Az érezhangú tárogatók hívására megindult az óriási menet, melyet csendes mozgásban nyitottak meg a gyászba öltözött fiatal énekes nők, utánök a siránkozó asszonyok; az egészet bezárta a hangosan felzokogó népnek nagy tömege. Ami legjellemzőbb az, hogy nejei közül többen és meghittebbjeinek sűrű csoportozata nem akarván túlélni királyukat, önként sorakoztak sírja körül, hogy átadják magukat a halálnak. — Midőn ily kegyeletes díszszel záratik be a királynak fényes multú élete, a szem hiában keresi annak föltétlen hívét, kinek tanácsával és közreműködésével szokta volt magát körülvenni. Egyszerű

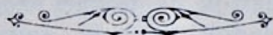
¹⁾ Eráz örmény szó: álom, látomány, visio.

²⁾ A görög Aristo, Hadrián alatt kitört zsidó lázadásról irt munkája Euseb előtt is ismeretes (Hist. eccl. 4. 6.) Hazája Pella Judeában, aki a császár által a párthus ellen célbavett hadjárat alatt Ártásesz mellé rendelt diszörség kíséretében titkári minőségben volt alkalmazva. M. Chorenensis, L. 2. C. 57.

jelenlétével mennyi korholást foglalt volna magában a mindenki iránt zárkozott Ártávázdra nézve, ki semmit nem tanulva, semmit nem feledve mogorván nézett maga elé. Igen! Szêmpád a sirban feküdt már s csak is ott vált meg tőle önzéstelensége, a hősiesség és honfi erények örökéletű példáját állítván a történelmükre büszke nemzetek szemei elé.

A nagy férfiak rendesen vállalataik diadala előtt szoktak meghalni. Ártásesz szerencsés volt, hogy népe szellemi és anyagi jólétének fölemelésére irányzott szándéklatait valósítva láthatta. Ha tekintjük e viszontagságteljes multat, abból több lélekemelő tény emelkedik ki; Ártásesz életrajzán az érző kebelnek oka van föllelkesülni; mert mellett, hogy a nemzet szellemi fejlődésének örvendetes lendületet adott: a gazdászat-, kereskedelem-, ipar- és forgalom terén a sír lezárulását annyira túlélő emléket állított magának, hogy még a XI. században is fokozott elismerésben részesült tettei a zengzetes költészet varázsával feldíszítve mintegy delejerővel emelék a neve iránt hálás lelkeket. . . .

Markovich Jakob.

Vallási társulatainkról.

II.

A Szent-Anna társulat szabályai.

1. A szamosújvári asszonyok társulatának védnökei Szent-Joachim és Szent-Anna, az áldott Szűz-Mária szülei. A nővérek üljék meg Szent-Anna ünnepét nagy fénynyel és ájtatossággal; az nap tétessék ki a szentség, tartassék körmenet és egyházi beszéd. A felmerülő költségeket fedezze a társulat ládája. E napon gyónják meg és áldozzék minden nővér.

2. Minden nővér mondjon el naponként Krisztus 5 sebének tiszteletére 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégy-et kérve Istent, hogy Szent-Joachim és Szent-Anna szószólására segítse e társulatot és terjessze az igaz, szent hitet a hitetlenek és pogányok között.

3. A ki e társulat tagjai közé akar iratkozni, előbb megkéri a nővéreket, hogy fogadják be, aztán megigéri, hogy az évi illetéket, mi az ő tetszésétől függ, évenként befizeti. Ez az illeték irassék be a társulat könyvébe — sorba.

4. Az új tag az nap, midőn beiratkozni akar, meggyon és áldozik; azután ő és még néhány nővér megkéri a tisztelendő káplán urat, hogy írja ez be annak nevét sajátkezűleg a Szent-Anna oltáránál a társulat könyvébe. Erre a beirt nővér többi nővéreivel térden állva mond 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégyet Szent-Joachim és Szent-Anna tiszteletére, azután a káplán urral elmondja Szent-Anna imádságát.

5. E társulat nővérei 8 előljárót választanak. Az elsőnek fő-nővér (elnök) a neve, a második a pénztárnok; a többi előljárók tanácsos nevet viselnek; ezek minden gyűlésen jelen vannak és a beiratkozás sorrendje szerint ülnek az elnök és pénztárnok mellett.

6. A pénztárnok a nála levő, lakattal ellátott perselyt minden kedden átadja valamelyik nővérnek, hogy ez mise alatt alamizsnát gyűjtsön, de csak az asszonyoktól. A begyűlt összeget a nővérek az oltárra teendő viaszgyertya vásárlásra és egyébre fordítják. A persely kulcsa az elnöknél áll.

7. E nyolcz előljáró évenként Szent-Anna ünnepe előtt 3 nappal a főesperes házában választatik szavazattal. Választás előtt az előljáróság előbb számot ad működéséről, átadja a ládát tartalmával és az irományokkal együtt, azután lemond. Az lesz az elnök, ki legtöbb szavazatot kap, az utána következő a pénztárnok, a többi 6 tanácsos. Ha a nővérek a leköszönt előljárókkal meg voltak elégedve, ismét a mult éveket választották meg. Választás után a főesperes ezeket írja a könyvbe: »E választást, mely előttem szabályszerűen ment végbe, jóváhagyom. Szamosújvárt . . . . N. N. főesperes.«

8. Még választanak 4 jámbor nővért, hogy ezek gondoskodjanak a beteg nővérekről.

9. A társulat ládája, mely zárral és lakattal van el látva, az elnöknél áll. A zár kulcsát őrzi a pénztárnok és a lakat kulcsát az első tanácsos tartja magánál. E sza-

bályzatot havonként egyszer el kell olvasni, hogy minden nővér és fivér tudhassa kötelességét.

10. A társulat e ládába helyez még 5 könyvet. Egyikbe be kell írni a nővérek és fivérek neveit; a másodikba a mise-alapítványokat és a misék rendjét; a harmadikba a választást; a negyedikbe a clerus tagjait a költséget és az ötödikbe az évi tagdíjakat.

11. Ládanyitás alkalmával mindenki mondjon fennállva egy Üdvözlégyet, záráskor pedig egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet az elhalt nővérek lelkeiért.

12. A láda pénzből senkinek se adjanak költsönt zálog nélkül. A zálog lehet: arany, ezüst, gyöngy vagy drágakő és a költsön vett összeg kétszeresét tegye. Kötelezvényre költsönt ne adjanak. A kamat 6°/_o.

13. Ha az adós kamatot nem tudna fizetni, vagy a zálogot kiváltani nem lenne képes, akkor előbb háromszor tudtára adják, hogy zálogja el fog adatni, azután a társulat férfi tagjai által megbecsültetik azt. Az eladás alkalmával kapott pénzből a társulat kihuzza a költsön adott összeget és ennek kamatját, a többit visszaadja a tulajdonosnak.

14. Van a társulatnak néhány férfi tagja is, ezek vegyék számba és gondozzák a zálogokat.

15. Az előljárók — ha valami emléket akarnának az egyházban csináltatni, úgy azt a nővérek tudta nélkül ne tegyék. A láda pénzét csak jótékony célra, vagy alamizsnálkodásra fordítsák.

Kötelességek és irgalmassági cselekedetek.

1. A nővérek kötelesek Szent-Joachim és Szent-Anna oltárát, mi Kisasszony templomában van, tisztán tartani és mindazt megszerezni, mi ezen oltárhoz kell: ékitmény, viaszgyertya... A költséget, mi Szent-Anna ünnepén felmerül, a társulat hordozza. Az e napon tartandó énekes miséért 1 frtot adjon a társulat a papnak.

2. A főesperes rendel a társulatnak káplánt. A káplán ur köteles minden kedden a Szent-Anna oltáránál egy és így évenként 50 misét mondani; egyik kedden a társulat élő és másik kedden elhalt tagjaiért. A káplán urnak ad a társulat évenként 25 német forintot. Ha Isten megszapo-

rítja a láda pénzét, akkor 50 frtot adjon a társulat a káplán urnak, hogy ez évenként 100 misét mondjon a Szent-Anna oltáránál; minden kedden és így évenként 50 misét az élő- és minden pénteken tehát évenként 50 misét az elhalt nővérekért.

3. (E szakasz szó szerint megegyezik azzal, mi a Szent-Háromság társulatánál a 4. § alatt fordul elő avval a különbséggel, hogy itt 'Szent-Anna' oltára és a fivérek helyett 'nővérek' szó fordul elő.)

4. (Az, mi a Szent-Háromság társulatánál 6. § alatt fordul elő.)

5. (E szakasz szó szerint megegyezik azzal, mi a Szent-Háromság társulatánál a 11. § alatt fordul elő.)

6. Húsvét és karácsony ünnepe előtt az özvegy és szegény asszonyoknak a társulat ládájából alamizna adassék.

7. A minden tiszteletreméltó Oxendius püspök ur lelkéért, ki nemcsak e város, alapításáról-, hanem a nép lelki javáról is gondoskodott (որոնք այս Հայաստանիս Հիմնիւնք ու ճողովորիս նոպես պատճար էղիւ) évenként két misét mondasson a társulat.

E szabályzatot kezünk aláírásával elláttuk és pecsétünkkel megerősítettük. Szamosújvárt 1729, az örmény időszámítás szerint 1178. jul. 15.

Stephánján-Roska István dr.

az erdélyi örmény egyházak látogatója. m. p.

Hoháneán Mèchithâr János

a mélt. dr. ur jegyzője.

Eredeti örmény kéziratból közli:

Szongott Kristóf.

Kisebb közlemények.

Statisztika a törökországi örményekről. A londoni »Echo« című lapban a mondott cím alatt az armenista Srumf tollából a következő levelet olvassuk: Uram! Mai vezércikkében említést tesz arról, hogy a török kormány az Armenia nevezetet felcserélte evvel Kurdistán, »mivel sokkal több kurd lakik ebben az országban« (Török-Örményország). De az indokolásban foglalt állítást meggyöngíti a statisztika. Ugyanis ezen ország 2,000.000 lakossága áll 1,150.000 örményből, 410.000 törökből, 175.000 kurdból; a többiek (265.000) más és más nemzetiségekhez tartoznak. Erzerum, Álásgerd és a többi kerületben van 390.000 örmény, 80 ezer török és 10

ezer kurddal szemben; Vánban 154.000 örmény, 15 ezer török és 21 ezer kurddal szemben; Musban 118.000 örmény, 25 ezer török és 10 ezer kurddal szemben. A többi kerületekben is az örmények vannak nagy többségben. . . Srumpfot, ki Londonban egyetemi tanár, jól ismeri az örmény közönség, örmény tárgyú érdekes dolgozataiból; a »L'Armenie«-nek is munkatársa.

Felfedezések az óskorból. Karstól egyenes irányban harmincz-negyven kilométernyire, 6522 lábnyi magasságban a tenger színe fölött, 9000 láb magas hegyek által környékezve fekszik a körülbelöl 75 négyszög-kilométer nagyságú Csáldir tava. Ezen és egy, közelében levő másik tavon dr. Pantuchov érdekes felfedezéseket tett. A tó északnyugati sarkában, a parttól négy-ötszáz láb távolságban, mesterségesen készült, ovalis alakú szigetre bukkant, a melynek kerülete körülbelöl: kétszázlábnyi. Különböző fajú tördelt kőből készült; a tó medre legfeljebb 15—20 lábnyi mélységű s nem hirtelen lejtős. Minden jel arra vall, hogy a sziget emberi kéz műve s kétségtelenül embereknek szolgált lakásul vagy menedékhelyül. A környék körös-körül erdőtlen s bizonyára ilyen kopár volt az hajdanában is; ez adja magyarázatát, hogy itt az emberek az óskorban nem építettek czölöpökön, mint másutt, hanem mesterséges sziget készítésére voltak utalva. A sziget régebben itt jóval nagyobb lehetett, s inkább kiemelkedhetett a vízből, mint jelenleg. Elhagyatva az emberek által, kitéve az elemek pusztító hatásának, egyre kisebbé válik. A szigeten jelenleg a madarak nagy serge tanyázik, s a gondosan egymásra rakott kő alapzat felett vastag guano-réteg terül el. A Csáldir tavától mintegy tíz kilométernyire fekszik a 25 négyszögkilométer nagyságú Chosápin-tó, a melynek csak keleti partján vannak hegyek. E tóban és pedig annak északi részén tíz mesterségesen készült sziget található, melyek ma már alig emelkednek ki a vízből és fűvel vannak borítva. Ezen archipelagust egykor szintén emberek lakhatták. Jelenleg vad-réczék tanyája, a melyek tojásait a környékbeli örmények ezrivel szedik össze.

Irodalom és művészet.

Egy császár életéből. Mivel derék munkatársunk dr. Molnár Antal szakavatott tollal folyóiratunk februári és jelen füzetében az örmény eredetű keletrómai császárokról szól, alkalmoszerűnek tartjuk e helyen ezen császárok egyikéről; Zimiscesről még egy-két sorban szólani. — Zimisces János Nagy-Örményország Dzoph tartományának Herapolis városában született 926-ban Kr. u. Családi neve Csémésgig (Հիմեցի Csizmácska, kis csizma) miből Byzánczban Zimisces-t csináltak. A nagynevű császár szülővárosát (Herapolis = tiszta vagy szent város) az örmények ma Chémésgádzáknak (Cshémásgáh dzákmán khághákh, Cshémésgig szülővárosa) ne-

vezik. Saját pénzt is veretett. A frank nagyságú ezüst pénz előlapján látható a császár mellképe; a koronás fő körül két felői neve olvasható: *Ἰωάν.* (János). A keret négy oldalán négy kis kereszt. A kereten kívül e szavak: *Ἰησοῦς Χριστός υἱοῦ* (Jézus Krisztus, győzz. A hátsó oldalon ez van írva: *Ἰωάν(ν)ης ἔρ Χ(ριστ)οῦ αὐτοζού(ου) Εὐσεβ(ή)ς βασιλεύς Ρουαίω(ν)* [János, Krisztusban istenfélő, független királya a rómaiaknak.]

Keleti hangszerek. A legszokásosabb hangszer Törökórményországban a pásztorsíp. Menyegző alkalmával Vászpurágán falvaiban kis trombitát (zurná), a városokban sípot, mely a mi flotánkhoz vagy a perzsa nejhez hasonlít, tuf-ot és kheimencshét (húros hangszerek) használnak. Erzerumban használatban van a csuthág, mi olyan mint a mi hegedűnk, rendesen lefelé tartják; a szánthur és a gánon. A szánthur majdnem olyan mint a mi czimbalmunk, ellenben a gánon alsó lapja bőr, melyre úgy vannak a bélhúrok erősítve, mint a hegedűn.

Közgazdasági élet.

Új kereskedelmi muzeum. A konstantinápolyi kereskedelmi kamara közlönyében megjelent egy szabályzat, melynek alapján a török fővárosban kereskedelmi muzeum szervezése engedélyeztetett. E szabályzat szerint a felállítandó muzeumnak két osztálya lesz: a törökországi és a külföldi termékek osztálya. A muzeum a külföldi török konzulatusok és a török kereskedelmi kamarák útján fogja beszerezni az ottani termékek kivitelét érdeklő üzletforgalmi adatokat, — s a gyári védjegyek oltalmát is közvetíti. A muzeumot egy részvénytársaság fogja létesíteni és vezetni.

Két világrész hidja. Gianno és Gourrier konstantinápolyi vállalkozók — Európa és Azsia közt hidat terveznek, melyet »Hamid hidjá«-nak akarnak elnevezni. A stambuli lapok leírása szerint a hid a török fővárostól az ázsiai Kiz-Kule déli részébe Essanieh-Iskelessi mellett Skutariig fog vezetni. Rajta vasút s különböző más járművek közlekedhetnek. A hid egész hosszát, (a viaduktokéval együtt) kétezer méterre tervezik, míg a hid középrésze, mely a viaduktok legszélsőbb oszlopai közt terül el, ezernégyszáz méternyi lesz. Szélességét a vállalkozók tizenöt, a tenger színe fölötti magasságát pedig negyven méterben állapították meg — úgy, hogy a hajózás egyetlen nemét sem fogja akadályozni s alatta a legnagyobb gőzösök is elvonulhatnak. Az ázsiai oldalon a tengerparttal párhuzamosan ötszáz méter hosszúságban rakpartot építenek. Ott rendezik be a raktárakat, a szénszállítmányok, a hajózási felszerelések, és egyéb cikkek számára. Az anatóliai vasút tetszés szerinti mennyiségben hozhatja oda a keletről érkező árukat; melyeket azután onnan tovább szállítanak Európába.

Mi újság az örmény világban?

Ásekián patriarkha a szultán által közelebről kihallgatáson fogadtatott. Az audiencia — mint írják — mindkét részen megnyugtató eredményre végződött.

A kurdok közt. Nehány héttel ezelőtt Erzerumból — Londonba érkezett tudósítás szerint, egy Mus-tól nem messze eső faluban a kurdok rabló-bandája megtámadott egy örmény lakodalmi társaságot, hogy elrabolja a menyasszonyt. Az örménység természetesen ellenállást tanúsított a támadókkal szemben, s az erőszakos összütközés alkalmával mindkét részen többen megsebesültek, a rablóvezér pedig meghalt; mire aztán a kurd rabló-banda többi tagjai elmenekültek.

A csár a sáhnak. Az örmény föld egyik részének uralkodója: az orosz csár, a másik rész uralkodójának: a perzsa sáhnak drága ajándékot küldött. Harmincz kirgiz telivér lovat vásárolt meg a minden perzsák uralkodója számára. A paripákat a perzsa fővárosban, Teheránban, európai minta szerint kiképezendő tűzérsegi ütegnél fogják alkalmazni; az üteget képező négy aczél ágyút is a csár ajándékozta Nasreddin sáhnak.

Deljanov lemondása. Oroszország örmény kultuszminisztere, Deljanov, előrehaladt korára való tekintetből lemondását benyújtotta.

Orosz-török egyezség. Konstantinápolyból eredő hír szerint Orosz- és Törökország közt állítólag titkos egyezség jött volna létre aziránt, hogy az örmény politikai menekülteket a közös határral kölcsönösen visszaküldik. E hirt azonban mindenesetre fenn tartással kell fogadni.

Rendjel-adományozás. Ágoppasa, a törökországi pénzügyminiszter, a szerb »Takova«-rend nagykeresztjével lett kitüntetve.

A szultán kegyelme. A mult havi füzetünkben említett kegyelmi tények kiegészítéseül meg kell említenünk, hogy a padisáh újabban még tizenegy örmény politikai vádlotinak kegyelmezett meg, a kik a nemzeti mozgalmak idejében letartóztatottak.

Monarchiánk a Keleten. Az »Independence Belg.« Bécsből keltezett kalandosnak látszó hire szerint Ausztria-Magyarország és Anglia legújabbán megegyeztek volna Saloniki elfoglalása iránt. Ezen hír szerint Anglia kötelezte volna magát arra, hogy az esetleges birtokbavételt nem fogja ellenezni. Hogy viszont monarchiánk ezzel szemben minő engedményeket tett? azt nem tudhatni; de azt hiszik, hogy Anglia politikáját Törökországban (Örményországban és Egyiptomban) feltétlenül támogatni fogja. Az említett lap hosszabb politikai méltatást fűz e tudósításhoz; melynek alaposságához azonban önként érthetőleg sok kétely fér.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

